

Szybiak, Irena

"Histoire de l'enseignement en France. Les grandes étapes 1789-1964", Félix Ponteil, Tours 1966 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 12, 237-240

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

telską, RGO" itd. Jak wiadomo, RGO nie istniało jeszcze w okresie oblężenia Warszawy. Powstało w lutym 1940 roku.

Następnie autor opisuje różne formy pracy dziennikarzy w ruchu oporu. Do ważniejszych należał: bojkot prasy okupacyjnej, redagowanie i wydawanie prasy konspiracyjnej, organizacja tajnych kursów dziennikarskich.

Całość pracy, ze względu na charakter wspomnieniowy, posiada wartość raczej publicystyczną, a nie naukową. Brak w niej udokumentowanych faktów, jak również trwalszego osadzenia w całokształcie podziemnego życia Warszawy.

Zupełnie inny charakter ma rozdział Jana Szczawieja: *Nie tylko nauczyciele, lecz i poeci*. Autor w bardzo interesujący sposób przedstawia rozwój i rolę poezji w okresie okupacji. Wspomnienia przeplatają się tu z wnikliwą i przekonywującą krytyką literacką. Całość tematycznie składa się z dwóch części. W pierwszej charakteryzuje autor wydane konspiracyjnie tomiki poezji, w drugiej przedstawia kształtowanie się i działalność grup poetyckich.

Jest rzeczą zrozumiałą, że przedstawiony przez Szczawieja w krótkim szkicu obraz literatury okupacyjnej jest niepełny. Żałować jednak należy, że autor przynajmniej nie zasygnalizował istnienia i roli poezji anonimowej, która nie-

mal że jawnie żyła w Warszawie, kpiąc z wroga i zagrzewając do przeróżnych form walki.

Króciutkie opracowanie na temat teatru, sztuk plastycznych i muzyki przedstawia, niestety, bardzo ogólnikowo okupacyjne losy ludzi uprawiających te dziedziny sztuki. Anonimowy autor (praca pochodzi z Archiwum ZNP), skupia się głównie na opisie sytuacji materialnej aktorów, muzyków i artystów. Niemal zupełnie nie dostrzega podziemnego życia artystycznego, które w Warszawie kwitło wyjątkowo bujnie. Aktorzy tworzyli przecież wędrownie trupy, dając liczne koncerty w jawnych i tajnych szkołach, w domach prywatnych itp.

Lukę tę z powodzeniem wypełnia Jerzy Kierst w rozdziale pt. *O trubadurach walczących*. Autor sugestywnie opisuje konspirację aktorską, której główną bronią było słowo. Rozdział Kiersta zamyka część trzecią i ostatnią książki.

Reasumując, stwierdzić należy, że redaktorzy Stanisław Dobraniecki i Wojciech Pokora wykonali niezwykle pożyteczną pracę, dając do rąk czytelnika cenne źródło do dziejów tajnego nauczania i podziemnego życia kulturalnego w byłym dystrykcie warszawskim.

Józef Krasuski

Félix Ponteil, *HISTOIRE DE L'ENSEIGNEMENT EN FRANCE. LES GRANDES ÉTAPES 1789—1964*, Tours 1966, ss. 454

Praca F. Ponteila zawiera rys historyczny kształtowania się francuskiego systemu szkolnego od wybuchu rewolucji 1789 r. aż po rok 1964. Autor podzielił książkę na trzy części, zawierające omówienie okresów: od rewolucji burżuazyjnej do upadku Napoleona (1789—1815), od I Restauracji do wojny francusko-pruskiej (1815—1870), od Komuny Paryskiej do czasów współczesnych

(1871—1964). Układ rozdziałów wewnątrz każdej części jest mało przejrzysty; autor bowiem nie stosował jednolitej zasady podziału. Na przykład w rozdziale 1, części II omówił szkolnictwo średnie i wyższe w latach 1815—1848, w rozdziale 2 szkolnictwo początkowe w tym samym okresie, ale już w rozdziale 3, poświęconym w zasadzie szkołom wyższym w latach 1848—1870,

autor zatrzymał się również nad zagadnieniami szkół niższych szczebli przy okazji analizy projektu Carnota i prawa Falloux. W rozdziale 4 ponownie zostały poruszone różne problemy szkół początkowych, średnich i zawodowych, z tym że większy nacisk autor położył na charakterystykę sytuacji w szkolnictwie w tym okresie.

Ponteil zanalizował najważniejsze projekty reform z okresu rewolucji i z XIX w. (Talleyranda, Mirabeau, Condorceta, Lepeletiera, Carnota), a także reformy szkolnictwa francuskiego (próby organizacji oświaty podczas rewolucji 1789 r., reformy napoleońskie, Guizota, Falloux, Ferry'ego) oraz akty prawne dotyczące różnych typów szkół, wydane po I i II wojnie światowej. Autor podał również krótkie informacje o szkołach w poszczególnych okresach historycznych, dane statystyczne, dotyczące liczby szkół i uczniów, czasami nawet, jak na przykład w okresie napoleońskim, ich składu społecznego. Autor omówił również sytuację materialną nauczycieli, ich kształcenie dla szkół początkowych i średnich, a także ich uprawnienia.

F. Ponteil nie przedstawił natomiast w swojej pracy całokształtu francuskiej myśli oświatowej XIX wieku. Główny nacisk położył na analizę stanu szkolnictwa i wprowadzanych w życie kolejnych reform, odsuwając na plan dalszy rozważania teoretyków. Dlatego w jego pracy nie znajdujemy zupełnie poglądów pedagogicznych K. Fouriera, a Saint-Simonowi poświęcił zaledwie kilka zdań, jako zwolennikowi kształcenia technicznego.

Zasadniczą część pracy poprzedza rozdział wstępny, poświęcony szkolnictwu francuskiemu od końca XVI w. do wybuchu rewolucji 1789 roku. Autor zwrócił w nim uwagę przede wszystkim na powiązanie szkół z Kościołem, pokrótce omówił ich pracę, programy nauczania oraz sytuację nauczycieli świeckich i ich zależność od proboszczów.

Ogólnie wreszcie scharakteryzował tzw. „ruch na rzecz reformy wychowania”, zapoczątkowany przez działaczy parlamentów prowincjonalnych, filozofów i ekonomistów. Nie wdając się w szczegółową analizę opracowywanych przez nich projektów organizacji oświaty, F. Ponteil na plan pierwszy wysunął ich najbardziej postępowe postulaty upaństwowienia szkolnictwa, nadania mu charakteru narodowego i oddzielenia go od instytucji kościelnych. Na te sprawy autor zwracał też wiele uwagi w całej pracy.

Walka Kościoła o odzyskanie kierownictwa w dziedzinie oświaty, utraconego podczas rewolucji 1789 r., wystąpiła szczególnie ostro na terenie szkół początkowych. Autor interesująco i wyczerpująco przedstawił zmagania zwolenników publicznej oświaty z obrońcami interesów kleru. W okresie rządów Napoleona szkoły początkowe zostały powierzone zakonnikom, bądź też oddano je pod opiekę proboszczom. Nastąpił wówczas gwałtowny wzrost ilości szkół, prowadzonych przez braci szkół chrześcijańskich. Spowodowało to kontrakcję ze strony ugrupowań postępowych, której wyrazem było utworzenie Towarzystwa Oświaty Elementarnej. Towarzystwo to, propagujące metodę wzajemnego nauczania, zdobyło początkowo poparcie rządów, stwarzając nadzieję wiernopoddańczego wychowania mas, z drugiej strony było celem nieustannych ataków kleru, ze względu na świecki charakter jego szkół. Dramatyczne koleje tej walki, w toku której Towarzystwo niejednokrotnie traciło zdobywane uprawnienia, F. Ponteil zilustrował ciekawym materiałem statystycznym, porównującym liczby szkół monitorialnych i braci szkół chrześcijańskich w poszczególnych okresach.

Radykalizacja poglądów politycznych podczas rewolucji lipcowej umożliwiła szybki rozwój szkół monitorialnych. Nastąpiła wówczas likwidacja wielu szkół braci, zniesiono obowiązek

przedkładania przez nauczycieli świadectw moralności i prawomyślności religijnej, wzrosły kredyty państwa na szkoły publiczne (Ponteil podał, że dotacje wzrosły z 300 000 franków w 1830 r. na 1 500 000 franków w 1832 r.). Wreszcie prawo Guizota, uchwalone w 1833 r., poddawało szkoły pod kontrolę administracji państwowej. Odwrót od tej zasady nastąpił po rewolucji lututowej. Prawo Falloux, uchwalone w 1850 r., faworyzowało zakonników przy ubieganiu się o posady nauczycielskie, zezwalało na otwieranie szkół prywatnych, praktycznie zaś szkół utrzymywanych przez instytucje kościelne. Religia była podstawą programów nauczania, a „szkoły początkowe powinny obronić społeczeństwo przed wybuchem rewolucji”.

Szkolnictwo elementarne we Francji rozwijało się zupełnie niezależnie od szkół średnich. Sprzyjało to powstawaniu licznych szkół zawodowych na bazie szkoły początkowej, których zadaniem było doskonalenie przygotowania zawodowego przyszłych robotników. Autor, rozpatrując rozwój tych szkół, nie podkreślił tego, że były one „ślepyimi uliczkami” we francuskim systemie szkolnym. Zagadnienie szkoły jednolitej stanęło przed społeczeństwem francuskim dopiero po pierwszej wojnie światowej. Dekret, wprowadzający drożność pomiędzy szkołą początkową a średnią, uchwalono w 1923 roku. Niestety, ten ważny problem nie został przez autora należycie wyeksponowany. Brakuje zwłaszcza danych, charakteryzujących zmiany w składzie społecznym uczniów szkół średnich, które mogły być rezultatem wspomnianego dekretu.

W okresie II cesarstwa zagadnieniem, które autor wysunął na czołowe miejsce, jest narastanie idei szkoły publicznej obowiązkowej, bezpłatnej i świeckiej. Realizację takiej szkoły umożliwiły ustawy Ferry'ego z lat osiemdziesiątych XIX wieku. Wprowadziły one zasadę bezpłatnej i obowią-

kowej szkoły początkowej. Zabroniły również wydawania uprawnień do nauczania zakonnikom; nauczyciel świecki formalnie przestał być zależny od proboszcza, uzyskał natomiast uprawnienia urzędnika państwowego.

W partiach książki, poświęconych szkolnictwu na poziomie średnim, autor zajął się najszerszą dyskusją, toczącą się od czasów rewolucji burżuazyjnej między obrońcami klasycznego liceum a zwolennikami szkoły średniej nowoczesnej o programach dostosowanych do osiągnięć nauk ścisłych i przyrodniczych. Od reformy Fourcroy'a z roku X (1802) liceum klasyczne utrwaliło się jako podstawowy typ szkoły średniej przygotowującej do podjęcia nauki w szkołach wyższych (Grandes Ecoles i fakultety). Przeciwni wykształceniu klasyczno-literackiemu wystąpili liberałowie, domagając się, już w okresie I Restauracji, tworzenia specjalnych szkół technicznych, przygotowujących do zawodów przemysłowych. Pierwszych poważniejszych zmian dokonała dopiero reforma Ferry'ego, wprowadzając przedmioty ścisłe i przyrodnicze do niektórych klas liceów. W latach dziewięćdziesiątych dokonał się dalszy postęp w kierunku równouprawnienia wykształcenia „nowoczesnego” z klasycznym. Szkoły specjalne handlowe, przemysłowe i rolnicze przekształcono w szkoły średnie tzw. „modernes”. Szczególnie sprzyjające warunki dla rozwoju szkolnictwa zawodowego stworzyło prawo Astier z 1919 roku. Nałożyło ono na rodziców i pracodawców obowiązek zapewnienia młodzieży od 13 do 18 roku życia możliwości dokończenia się na kursach zawodowych. Autor obszerniej omówił realizację prawa Astier, a także organizację różnego typu kursów. Zwrócił też uwagę na możliwości dalszego kształcenia się młodzieży po ukończeniu tych kursów w średnich i wyższych szkołach technicznych.

Ponteil omówił wyczerpująco programy szkół średnich, zaznaczając zmia-

ny, jakie w nich zachodziły pod koniec XIX w. i w pierwszej połowie XX w. w związku z wprowadzeniem przedmiotów ścisłych. Szeroko scharakteryzował poszczególne typy szkół i ich rozwój.

Wiele miejsca zajęła również organizacja szkół wyższych, począwszy od fakultetów i wyższych szkół technicznych, utworzonych w okresie napoleońskim, aż do ponownego powołania do życia w latach osiemdziesiątych uniwersytetów, i zmian, jakie zaszły w ich organizacji w latach pięćdziesiątych XX wieku.

Należy żałować, że czasem współczesnym autor poświęcił niewiele miejsca. Ostatni rozdział książki, obejmujący lata 1945—1964, zajmuje zaledwie niecałe 40 stron. Z konieczności więc problemy współczesne, projekty zmian i reformy zostały omówione w dużym skrócie. Zabrakło również miejsca na omówienie rozwoju szkolnictwa francuskiego pod kątem jego demokratyzacji, choć takie zadanie postawił sobie autor w tytule rozdziału. F. Ponteil ograniczył się jedynie do przedstawienia dekretów szkolnych i projektów reform, nie pokazał natomiast realnej sytuacji szkolnictwa francuskiego w ostatnich latach. Podał wprawdzie kilka cyfr, dotyczących liczby uczniów w poszczególnych typach szkół, ale nie omówił składu socjalnego uczniów, tak jak to czynił w niektórych rozdziałach wcześniejszych.

Niesposób w krótkim omówieniu pracy Ponteila pomieścić tych wszystkich problemów, jakie zostały w niej poruszone. Można tu wspomnieć o szkołach prywatnych, których organizacji autor nie pominął. Szkolnictwo prywatne zdobyło prawną podstawę istnienia już na podstawie dekretu z brumaire'a roku IV (XI 1795 r.), opartego na zasadzie „*école libre*”. Zgodnie z tą zasadą w ustawodawstwie szkolnym Francji do czasów obecnych przetrwała klauzula, dopuszczająca zakładanie wszystkich typów szkół przez osoby prywatne.

Nagromadzenie w pracy Ponteila tytułu różnorodnych zagadnień utrudnia korzystanie z niej. Wiele z tych zagadnień autor wyeksponował niewystarczająco: na przykład ważny problem kształcenia nauczycieli. Ponteil scharakteryzował szkoły dla nauczycieli przy okazji omówienia szkół elementarnych albo średnich, nie wyodrębniając ich w osobne podrozdziały. Jedynie Wyższe Szkoły Nauczycielskie (*Écoles Normales Supérieures*) zostały oddzielone od innych szkół wyższych. W tej sytuacji dużą pomocą przy korzystaniu z książki jest dobrze opracowany indeks, zawierający hasła rzeczowe i osobowe. Autor nie dał również przypisów. Dołączył natomiast do każdego rozdziału obszerny spis literatury.

Irena Szybiak

MATICA SLOVENSKA V NAŠICH DEJINÁCH. SBORNIK STATI,
Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, Bratislava 1963, ss. 440

Dla uczczenia stuletniej rocznicy powstania Macierzy Słowackiej Oddział Historyczny Słowackiej Akademii Nauk zorganizował w dniach 18—20 II 1963 r. konferencję naukową. Wygłoszone tam referaty zostały opublikowane w tomie *Matica slovenská v našich dejinách*. Referaty te omawiają szereg zagadnień, związanych z powstaniem, działalnością i perspektywami rozwoju Macierzy Sło-

wackiej, instytucji ogromnie zasłużonej w dziejach narodu słowackiego jako krzewicielki poczucia narodowego, oświaty i kultury w XIX wieku. W dwudziestoleciu międzywojennym odegrała ona wielką rolę w podnoszeniu oświaty, organizowaniu życia naukowego i ruchu wydawniczego w Słowacji. Macierz Słowacka, mimo wielu przemian, którym ulegała przez ostatnie